

REGERINGSKANSLIET

Utrikesdepartementet

Marocko (33)

(51)

Mänskliga rättigheter i Marocko 2002

1. Sammanfattning av MR-läget

Situationen vad gäller de mänskliga rättigheterna i Marocko har förbättrats. Den vänster-center regering som tillträdde 1997 samt tronskiftet 1999 utgör viktiga milstolpar. Efter allmänna val i september 2002 utsågs en ny regering 7 november i allt väsentligt baserad på samma partikonstellation som den föregående. Posten som MR-minister kvarstår.

Många av de förändringar som återstår att genomdriva förutsätter genuina attitydförändringar som i sin tur är intimt lierade med en allmän social och ekonomisk utveckling i landet. Att reducera fattigdom och analfabetism, integrera kvinnorna i samhällsutvecklingen samt komma tillrätta med missförhållandena för många av landets barn får anses som avgörande åtgärder i stärkandet av skyddet för de mänskliga rättigheterna i Marocko, samt för hela landets utveckling.

Marocko tog ett viktigt steg när Mohammed VI inrättade en särskild kommission med uppgift att pröva gångna decenniers försvinnanden och godtyckliga gripanden. Överlevande och deras familjer skulle gottgöras. Endast ett fåtal av dessa fall (totalt knappt 6 000 registrerade fall) har dock till dags dato reglerats.

Den senfärdiga hanteringen av ersättningsärenden och det faktum att inget rättsligt ansvar utkrävts möts av kritik från flera håll, bl a från flera marockanska NGOs. Kritik framförs i detta sammanhang även mot de brister som finns i det marockanska rättsväsendet. De svåra förhållandena som råder på landets överfulla fängelser uppmärksammas likaså.

Korruptionen inom statsförvaltningen och inom rättsväsendet är föremål för fortsatt debatt. Ett flertal initiativ har tagits för att komma tillrätta med dessa problem.

Vad avser kvinnans situation i samhället går reformarbetet trögt. Tidigare försök att i regeringen förankra en plan för kvinnans integration i samhällsutvecklingen stupade på massivt motstånd inte minst från islamistiskt håll.

I planen föreslogs bl a att åldern för rätten att gifta sig höjs från 15 till 18 år, att rätten att ha flera hustrur tas bort, att möjligheten att förskjuta sin hustru avskaffas och att endast skilsmässa genom juridiskt förfarande godtas, att hustrun ges ökade rättigheter vid skilsmässa etc.

Motsättningarna i samhället är stora i dessa frågor och några förändringar till kvinnans fördel är knappast att vänta på kort sikt.

Barnarbete är vanligt förekommande. Ett exempel är de unga flickor - "les bonnes" - som "köps" från medellösa föräldrar och tvingas leva under förödmjukande och förnedrande former. Övergrepp är vanliga. Barnprostitution förekommer likaså.

Vad gäller press och övriga media har ingripanden gjorts mot enskilda journalister och tidningar har dragits in.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ej de fakultativa protokollen),
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter,
- Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering,
- Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor (deklarationer arts 2,15; reservationer arts 9, 16, 29),
- Konventionen mot tortyr (förbehåll arts 20, 30),
- Konventionen om barnets rättigheter (reservation art 14), inklusive de två fakultativa protokollen, samt
- Flyktingkonventionen.

Samtliga konventioner och protokoll har trätt i kraft i förhållande till Marocko.

Marocko har vissa reservationer mot konventionen om avskaffandet av diskriminering mot kvinnor.

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr.

Under 2002 har det inte förekommit uppgifter om några fall av politiska mord eller avrättningar.

Det kungliga rådgivande organet för MR-frågor (CCDH) arbetar med att kartlägga alla "försvinnanden" i landet från 60-talet och framåt. Som ett ytterligare steg i denna process inrättade kungen en särskild kommission med uppgift att kompensera anhöriga och eventuella överlevande. Närmare 6 000 anmälningar skall enligt uppgift ha registrerats hos kommissionen. Endast en bråkdel av fallen har dock hittills reglerats. Amnesty International hävdar att det finns ytterligare flera hundra "försvunna", de flesta från Västsahara vilkas öde är okänt. Även lokala MR-organisationer kräver att också dessa personers öde skall undersökas och redovisas.

CCDH:s statuter ändrades av 2001 av kungen till att ge organisationen större självständighet, bl a initiativrätt, minskat politiskt inflytande, presentera åtgärder och verka för harmonisering av nationell lagstiftning i förhållande till internationella konventioner samt presentera en årlig rapport. Ett MR-pris inrättades också.

Hanteringen har kritiserats av MR-organisationer, bl a bristen på transparens samt avsaknaden av en mer allmän strävan efter att nå klargöranden samt göra upp med vad som skett, bl a vid ett möte i november 2001 organiserat av de marockanska dito AMDH, OMDH samt FVJ (jfr nedan p.20). Marockanska politiska partier och internationella MR-organisationer deltog. På basis av detta möte har i sin tur de tre organisationernas samarbetskommitté under våren inlett ett samarbete med *Fédération internationale des ligues des Droits de l'Homme* (FIDH) för att verka för inrättandet av en oberoende sanningskommission för Marocko.

Några bekräftade rapporter om tortyr under året finns inte. Polisbrutalitet förekommer och anmälningar om påstådd misshandel vid häktning/arrestering har gjorts bl a genom lokala NGOs. Ingripanden har även gjorts mot poliser, som i vissa fall sedermera dömts till långa fängelsestraff för misshandel.

Förhållandena i fängelserna är fortsatt svåra bl a till följd av omoderna byggnader och överbefolkade celler. Klagomål om och brist på medicinsk behandling. Hungerstrejker och demonstrationer förekommer. En ny lag antogs i augusti 1999 som fastställer fängelsernas organisation och funktion. Lagen föreskriver att varje fånge skall ha rätt till en yrkesutbildning och förbjuder varje form av diskriminering p g a ras, kön, nationalitet, språk, religion m m. Vidare fastställs anhörigas rätt att besöka den fängslade. Skyldigheten att meddela familjen om var den fängslade finns fastslås också.

Antalet dödsfall under oklara omständigheter har minskat. En lag från mars 1999 innebär att obduktioner blir rutin vid alla dödsfall som inträffar i fängelser. Obduktionsresultat har gjorts tillgängliga vid dödsfall i häktet för att kunna utesluta eventuella påståenden om tortyr.

Enligt uppgift finns 59 000 interner i marockanska fängelser, ursprungligen avsedda för omkring 40 000. Det 50-tal dödsoffer (ca 100 skadade) som blev följden av fängelsebranden 1 november 2002 i Sidi Moussa-fängelset utanför El-Jadida, hade enligt tidningsuppgifter kunnat reducerats om inte fängelset - avsett för 1 000 (vissa uppgifter säger 700) fångar - hårbärerat knappt 1 400. Den oberoende organisationen OMP (jfr nedan p.20), bildad 1999 för att tillvarata fångars rättigheter, pekar på att varje år ökar antalet interner med ca 5 000 samtidigt som kriminalvården saknar plats att hysa dem. Man framhäver även de inhumana förhållanden som råder på anstalterna och de stora brister man ser i rättssystemet samt i fängelserna; fysisk säkerhet, hygien samt värdig behandling. Man efterlyser en "revolution" vad gäller Marockos politik inom nämnda områden.

4. Dödsstraff

Dödsstraff är tillåtet enligt lag (ej minderåriga). Sedan mitten av 1990-talet råder moratorium för dödsstraffets verkställande.

Under de senaste sju åren har dödsdömda systematiskt benådats genom kungligt dekret - som generell regel har gällt att nådeärenden tas upp även utan initiativ från den dödsdömde. Straffet omvandlas till livstids fängelse, möjligheten finns också att efter viss tid erhålla reduktion av fängelsestraffets längd. Ingen offentlig diskussion om dödsstraffet förekommer i Marocko. Vissa nationella organisationer arbetar för avskaffande av detta straff, bl a organiserar OMP (jfr nedan p.20) våren 2003 ett seminarium på ämnet.

5. Rättssäkerhet

Domstolarna är oberoende enligt konstitutionen. Påtryckningar från makthavare och mutor till underbetalda domare liksom korruptionen i systemet som sådant kan dock påverka utgången av en process. För att komma åt denna rättsröta har en reformprocess av det marockanska rättsväsendet inletts. Flera personer inom domarkåren har i samband härmed dömts och skilts från sina uppdrag. MR-centret i Rabat har fått i uppgift att utbilda nyckelpersoner i samhället, däribland jurister, i MR-relaterade frågor. Utbildning i de mänskliga rättigheterna ingår i juristutbildningen. Någon juristexamen krävs inte för att inneha domarämbetet.

Någon skillnad mellan mäns och kvinnors tillgång till rättsväsendet finns inte i teorin men väl i praktiken, vilket har sin grund i kvinnans ställning i samhället

och korruptionen inom rättsväsendet. Under året har dessa frågor fortsatt fått viss uppmärksamhet i marockanska media.

Fängelsestraff för barn under 18 år får ej utdömas. Minderåriga döms till samhällsomhändertagande på stränga korrekptionsanstalter under mycket svåra förhållanden. Även här pågår ett reformationsarbete från regeringshåll. Ett förslag till ny strafflag tar upp dessa frågor och står i bjärt kontrast till den nuvarande situationen. Det finns anledning att anta att tillämpningen kan komma att försvåras p g a resursbrist, inklusive avsaknad av kvalificerad personal. Lagförslaget har emellertid fördröjts.

Ett enhetligt domstolssystem råder i civil- och brottmål, som inte rör militära frågor/rikets säkerhet. En speciell domstol dömer i ärenden där tjänstemän från offentlig sektor står anklagade för korruption. Militärdomstolar förekommer i ärenden angående militär personal samt i vissa fall rikets säkerhet.

Inrättandet av ett ombudsmannaämbete enligt delvis svensk modell förbereds.

6. Personlig frihet

Uppgifter förekommer om att godtyckliga frihetsberövanden sker, samt att polisen inte alltid följer de bestämmelser som reglerar frihetsberövanden. I lag föreskrivs vidare skyldigheten att meddela familjen om var den fängslade finns. Vissa uppgifter gör gällande att detta inte alltid sker. (Jfr vidare ovan p.3.) På ämnet rörelsefrihet finns i landet ett stort antal (mer eller mindre) permanenta kontrollstationer, där gendarmeriet kontrollerar passerande fordon. Myndigheterna har inlett kampanjer för att komma tillrätta med korruption/mutor i dessa sammanhang.

Vad gäller situationen i Västra Sahara har internationella MR-organisationer under året kritiserat Marocko för vissa aktiviteter i området, såsom arresteringar och kvarhållande i förvar, samt sedermera rättegång på vad man menar är politiska grunder. I detta område begränsar Marocko rörelsefriheten i vissa delar.

Några restriktioner för utfärdanden av pass föreligger inte. Även här förekommer emellertid uppgifter om att restriktioner kan tillämpas i praktiken. Listor, sammanställda av OMDH och AMDH (jfr nedan p. 20), finns över personer som enligt uppgift har haft problem med pass. Offentligt anställda inkl militär måste erhålla skriftligt tillstånd för att lämna landet. Liksom i övriga sammanhang kan det inte uteslutas att mutor förekommer. I lag stadgas möjligheten att tvinga en person i exil.

7. Straffrihet

Tillförlitlig information om/i vilken mån underlåtenhet att beivra och bestraffa brott förekommer är svår att finna. Frågan har, liksom 2001, varit föremål för växande intresse i pressen och marockanska MR-organisationer har gått ut och krävt ett slut på straffriheten. Även i detta sammanhang (jfr ovan p. 3) har en sanningskommission nämnts som ett sätt att hantera problemen.

Problemen återfinns inom flera områden i samhället, både vad gäller utövandet av den verkställande makten (jfr ovan pp. 3, 6) samt förehavanden i företag med statligt ägande och offentlig sektor. I det senare fallet har under senare år en rad korruptionsskandaler avslöjats i landet, bl a inom det nationella socialförsäkringsinstitutet CNSS. Vissa personer har ställts till svars, men mycket anses fortfarande höljt i dunkel, bl a det politiska ansvaret för det som inträffat samt hur högt upp i statsapparaten vetskaper har funnits och följaktligen ansvaret vilar.

8. Yttrande- och mediafrihet

Den marockanska konstitutionen garanterar yttrandefrihet, men i praktiken råder inte full frihet. Framför allt tre områden är det inte tillåtet att kritisera; islam, Marockos anspråk på Västsahara samt kungahuset. Vad gäller det senare förekommer dock till och från tidningsartiklar som på ett eller annat sätt tar upp vilken typ av monarki Marocko bör eftersträva. En känslig fråga är de finansskandaler som upprört Marocko framförallt det senaste året. Efter en nyligen publicerad intervju med tidigare bankdirektör (intervjun tog bl a upp ansvarsfrågan), hindrades ansvariga journalister från att resa in i den spanska enklaven Ceuta och togs till, enligt uppgift, "aggressiva förhör".

Förhandscensur i egentlig mening tillämpas inte utan det är snarare en fråga om självcensur. När en publikation "går för långt" i en känslig fråga, kan den dras in av myndigheterna - temporärt eller tills vidare - ett tillvägagångssätt som fortsatt tillämpas. Detta gäller även utgåvor av utländsk press.

Förhållandena hindrar dock inte att det förekommer en livlig debatt i media och öppenheten har påtagligt ökat. Kritiska artiklar och rapporter från såväl nationella som internationella MR-organisationer publiceras.

Utländska TV- och radiosändningar kan tas emot och parabolantenn är mycket vanligt förekommande. Internet finns ännu så länge hos ett i förhållande till folkmängden fåtal privatpersoner men ökar stort. Antalet internet-kaféer kan räknas i tusentalet. Uppgifter förekommer att regeringen sökt blockera vissa webbplatser.

Föreningsfriheten är också den garanterad i konstitutionen, men organisationer och politiska partier måste ha tillstånd från inrikesministeriet för att verka. Mötesfrihet likaså, det händer dock att tillstånd för möten inte beviljas även om allt fler demonstrationer och s k "sit-ins" får förekomma och har förekommit.

Demonstranter har åtalats och dömts för störande av ordningen men även poliser för övervåld.

Vissa fundamentalistiska islamistiska grupperingar hålls från myndighetshåll under strång uppsyn. De förra är välorganiserade och bedriver olika former av verksamhet i fattigkvarteren. De spelar även en icke obetydlig roll bland studenter vid landets universitet. De största fundamentalistiska rörelserna i Marocko framhåller att de motsätter sig våldsmetoder i sitt arbete för att islamisera det marockanska samhället.

Religionsfrihet råder i så måtto att de i Koranen omnämnda religionerna, dvs förutom islam, kristendom och judendom, får utövas. Kyrkor och synagogor finns. Uppskattningsvis finns i Marocko ca 25 000 kristna och 5 000 judar. Inte alla utövar aktivt sin religion. Det är inte tillåtet att söka påverka en marockansk muslim att konvertera. Att konvertera frivilligt är inte olagligt enligt marockansk straffrätt. Det har dock hänt att människor fängslats med hänvisning till islamsk rätt (sharia). Någon lag som förbjuder Bibeln eller andra trosskrifter på arabiska finns inte, men det händer att dylika exemplar tas i beslag av myndigheterna.

9. De politiska institutionerna

Enligt konstitutionen från 1996 är Marocko en demokratisk, social och konstitutionell monarki. Kungen har en central maktposition. Han utser premiärminister och efter förslag av den förstnämnde övriga ministrar. Han kan vidare upplösa parlamentet.

Sedan 1996 har Marockos ett parlament med två kammare; en direkt och en indirekt vald.

Allmänna val ägde senast rum i september 2002. Val sker vart femte år. Marocko är ett land med partipolitisk pluralism. Kammaren består nu av 22 politiska partier och valdeltagandet var enligt officiella uppgifter 52,6 %. Åtskilliga uppgifter om valfusk och röstköp cirkulerade vid valen 1997, vilket påtalades av lokala MR-organisationer. Inför årets val hade en förändring av vallagen genomförts i syfte att etablera ett valsystem som skulle garantera ett transparent val. Av allt att döma har det målet uppnåtts.

Marockos nya regering tillsattes av kungen 7 november 2002. Den består i allt väsentligt av samma partikonstellation som föregående dito. MR-ministern som under den gångna mandatperioden har haft ansvar för dessa frågor sitter kvar. Den stora skillnaden vad gäller regeringens parlamentariska situation är att det nu finns en betydande opposition; ett parti med moderata islamister gick starkt framåt och erhöll 42 mandat (motsvarande siffra för 1997 var nio).

I teorin finns ingen skillnad mellan mäns och kvinnors valbarhet. I praktiken förekommer dock mycket få kvinnor på partiernas listor. I parlamentets direktvalda kammare tog t ex efter valet 1997 två kvinnor plats. På grund av inrättandet av en särskild nationell lista om 30 platser, till vilken de politiska partierna underhand överenskom att nominera endast kvinnor, uppgår efter 2002 års val denna siffra till 35. I den förra regeringen fanns en kvinna representerad som bitr minister. Efter höstens val är bitr ministern för MRE:s (*Marocains résidents à l'étranger*), statssekreteraren för familje-, solidaritets- och sociala frågor samt statssekreteraren för läs/skrivkunnighet och allmänna utbildningsfrågor, kvinnor.

10. Rätten till arbete

(Jfr nedan pp. 13, 14, 15)

Rätten till facklig anslutning är inskriven i konstitutionen. Fackföreningarna, som har strejkrätt, står nära de politiska partierna. De största är: *Confédération démocratique du travail* (CDT) närliggande USFP, *Union générale des travailleurs marocains* (UGTM) närliggande Istiqlal, samt *Union marocaine du travail* (UMT) opolitisk.

Strejkrätten, som är långtgående, utnyttjas ofta. Inom ramen för arbetsmarknadslagstiftningen pågår ett arbete för att rättsligt reglera utnyttjandet av densamma. Vissa regler föreligger som vid konflikt kan tvinga fram skiljedomsförfarande.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa.

Den offentliga sjukvården är mycket bristfällig. Bra privata kliniker finns med välutbildade läkare men är för dyra för genomsnittsmarockanen. Tillgång till sjuk/hälsovård är sämst på landsbygden och det gäller särskilt barn- och mödravård. Antalet kvinnor som dör i samband med förlossningen har ökat och beräknas vara 2-3 gånger högre än i närliggande arabländer.

De sociala klyftorna snarare växer än minskar. I samarbete med främst FN-organ och EU prioriteras projekt för utveckling av landsbygden. De gäller särskilt hälsovård, utbildning och tillgång till dricksvatten.

Miljön och därmed sammanhängande hälsofrågor uppmärksammas allt mer. Luftföroreningarna i städerna är stora, sopbergen växer, många stränder är hårt nedsmutsade av industriavfall och miljömedvetandet är enbart begynnande.

Marockos vaccinationsprogram har lyckats ganska väl i och med att man kopplar det till registreringen av nyfödda. Noteras skall i detta sammanhang att färre flickor än pojkar registreras.

1,4 av 100.000 personer beräknas ha AIDS eller bära på HIV-smitta. Informationen om sexuellt överförda sjukdomar är omfattande och öppen. Preventivmedel och abort är tillåtna.

12. Rätten till utbildning

Marockos utbildning kostar mycket men ger dåliga resultat.

Nästan 50 % av befolkningen uppges vara analfabeter, vilket i reella tal innebär att över 5 miljoner arbetande marockaner varken kan läsa eller skriva. Analfabetismen är särskilt utbredd bland kvinnor på landsbygden. I den mån barnen på landsbygden påbörjar sin obligatoriska skolgång, fullföljer många inte sin utbildning. Avståndet till skolan kan vara stort, vägar saknas många gånger och de sämst utbildade lärarna tjänstgör i de på landsbygden undermåligt utrustade skolorna.

Tillgång till skolor i städerna är dock god och där fullföljer i stort sett alla barn sin sjuåriga skolplikt. Stora brister finns vad gäller utbildningsmaterial som är både föråldrat och bristfälligt. Undervisningen bygger i hög grad på utanföreläsningar.

Många lokala NGOs gör stora insatser på utbildningsområdet, i egen regi eller i projekt som stöds av ex Världsbanken och UNDP. Samarbetet mellan lokala NGOs är emellertid inte alltid välfungerande och effektiviteten blir lidande. Insatser görs för att åstadkomma en bättre samordning.

Arbetslösheten ökar framför allt bland unga akademiker vars utbildning många gånger inte är anpassad till marknadens krav. I denna grupp finns av tradition en uppfattning att man har rätt till anställning inom den offentliga sektorn och det finns en ovilja att söka sig till det privata näringslivet. Betydligt fler kvinnor än män är arbetslösa. Kvinnor som studerar på universitet är dock inte i minoritet, snarare tvärtom.

Man arbetar även med närmare samarbete mellan näringsliv och forskning, särskilt inom IT och övrig högteknologi med målet att uppmuntra företagsbildande.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

BNP per capita uppgår till ca 1 200 USD. Ungefär hälften av den marockanska befolkningen är bosatt i städerna. Skillnaden i levnadsnivå mellan stad och landsbygd är mycket stor. De sociala klyftorna snarare växer än minskar. Situationen har enligt Världsbankens index försämrats i Marocko. Enligt UNDPs välfärdsindex ligger Marocko långt ned.

De stora ekonomiska skillnaderna och den enorma fattigdomen i kombination med en känsla av hopplöshet leder till att många marockaner flyr landet. Beredda att riskera livet genom att smugglas i en fryslastbil eller korsa Gibraltar sund i en bräcklig farkost, ge de sig av i förhoppningen att få ett bättre liv i Europa.

Slumområdena i och runt städerna utgör ett ökande problem. Myndigheterna ingriper med våld för att riva "kåk"-områden men de byggs snabbt upp igen. De sämst ställda - och de är många - lever utan vare sig el eller dricksvatten. Det finns relativt ambitiösa program för nybyggnation för människor som lever i slummen.

Arbetslöshet och undersysselsättning är omfattande. Den officiellt registrerade öppna arbetslösheten uppgår till ca 12%. Störst är den i gruppen nyutbildade akademiker där den uppges vara 30%. Samtidigt får många sin in- eller utkomst från den inofficiella, grå ekonomin.

14. Kvinnans ställning

Allmän rösträtt, dvs även för kvinnor, infördes 1963. Kvinnans ställning i Marocko regleras civilrättsligt i en speciell lag (känd som "Moudouwana"). En reformering av denna lag har genom olika initiativ från kung och regering varit aktuell, men hitintills fallit på motstånd från konservativa krafter.

Kvinnan är familjerättsligt inte myndig och står hela livet under manligt förmyndarskap. Dock kan kvinnor få pass och starta egen rörelse utan tillstånd från mannen. Formellt kan en man ha upp till fyra hustrur men i praktiken förekommer det alltmåra sällan, bl a på grund av de ekonomiska åtaganden som månggifte innebär.

Både i fråga om äktenskapsskillnad och arv är kvinnan diskriminerad i förhållande till mannen. Mannen kan verbalt förskjuta hustrun även om lagen säger att kvinnans närvaro inför domstol är nödvändig. Lagen åsidosätts ofta och domstolarna dömer enligt mannens vilja även om hustrun inför domstol

motsätter sig skilsmässa. I det motsatta fallet måste mannen gå med på skilsmässa.

Våld mot kvinnor, våldtäkt och andra övergrepp har alltmer kommit att uppmärksammas. Omfattningen av sådana övergrepp går inte att fastställa, då mycket talar för att mörkertalet är stort. Lagen föreskriver stränga straff för våldtäkt och sexuella övergrepp men många brott anmäls inte på grund av den samhälleliga stigmatisering de innebär för kvinnan. Åtal för våldtäkt läggs ofta ned eller ändras till sexuellt ofredande.

Våld i hemmet mot kvinnor är vanligt förekommande. Trots att misshandel är förbjuden i lag (vissa undantag finns dock vad gäller äktenskapsbrott), går fallen sällan till domstol. Vittnen eller läkarintyg krävs.

Rapporter förekommer om sexuella trakasserier på arbetsplatsen men dessa anmäls sällan enligt en undersökning som gjorts av en kvinnoorganisation.

Ingen uppgift förekommer om könsstympning i Marocko.

Analfabetismen är högre bland kvinnor än bland män. En liten elit av mycket välutbildade kvinnor finns men har tidigare sällan nått toppositioner varken inom den offentliga sektorn eller den privata. En tendens till förändring kan emellertid skönjas.

Kvinnor studerar dock vidare i samma - om inte högre - utsträckning som män. Kvinnor utgör 35 % av arbetskraften i det marockanska samhället. De arbetar huvudsakligen med manuellt arbete inom industri och hantverk, jordbruk och hushållsarbete.

Kvinnliga poliser finns sedan några år, likaså kvinnliga piloter inom privatflyget. Inom armén har kvinnor funnits länge med huvudsakligen sociala uppgifter. Kvinnliga brevbärare och lokförare är sedan något år en nyhet som har väckt stor uppmärksamhet. En av de ledande posterna vid börsen i Casablanca innehas av en kvinna och kvinnliga domare förekommer.

Ca 25 % kvinnor finns på motsvarande enhetschefsnivå på några ministerier. Kvinnors löner ligger ofta lägre än männens med motsvarande arbetsuppgifter.

Till det nya parlamentet har tack vare den nationella listan (jfr ovan p.9) 35 kvinnor valts in (av totalt 325 platser). I den nya regeringen är en biträdande minister, samt två statssekreterare, kvinnor. Antalet kvinnor i kommunstyrelserna, framför allt i städerna har ökat.

Marocko har en mängd aktiva kvinnoorganisationer och pressen deltar livligt i debatten.

Kvinnohus för misshandlade kvinnor och ensamstående mödrar har startat verksamhet i några städer och MR-ministeriet har planer för en utbyggd verksamhet i samarbete med lokala NGOs.

Generellt ökar information och upplysning gällande kvinnans åsidosatta ställning i samhället. En inte oväsentlig svårighet är att nå de mest utsatta kvinnorna som är bundna av traditionen och analfabetismen. Det marockanska samhället är hierarkiskt uppbyggt och ibland har uppifrån kommande program haft en för liten verklighetsförankring och därför inte heller medfört något resultat. En förändring kan dock förväntas och allt fler projekt startar från basen och gör kvinnorna reellt delaktiga i utvecklingen.

Prostitution, speciellt i de större städerna, är utbredd i Marocko. Barnprostitution förekommer också (jfr nedan p.15). Handel med kvinnor utgör ett stort problem, ett stort antal marockanska kvinnor förs/luras till Europa eller stater i Mellanöstern/Gulften. Detta kan organiseras av enskilda/ligor lokalt, från Europa eller i en kombination. Marocko är även ett transitland för människohandel/trafficking från övriga Afrika samt Asien. Regeringen ser mycket allvarigt på problematiken och söker finna lösningar. Rättegångar mot ligor vilka organiserar prostitution samt trafficking-nätverk förekommer i Marocko. Det stöd som erbjuds offren är bristfälligt. Vissa NGOs arbetar med stöd till drabbade kvinnor och barn.

15. Barnets rättigheter

Marocko har en ung befolkning; ca 40 % är under 15 år. Befolkningstillväxten ligger över 2 %.

Sjuårig skolplikt finns men många hamnar utanför; i synnerhet flickor på landsbygden som behövs för hemarbetet. Nästan 60 % av de ca 2,5 miljoner barn som inte går i skolan är flickor. Av hundra flickor som börjar skolan går 7 vidare ända till gymnasiet.

Skoltätheten på landsbygden är låg och barnen måste ofta gå långa sträckor till fots i brist på både vägar och kommunikationer. Skolorna har börjat anpassa sig till verkligheten och både sk B-skola och halvdagsundervisning förekommer samt ansträngningar att aktivera föräldrarna.

Lagen förbjuder anställning av eller lärlings-ansättning för barn under 12 år. Särskild lagstiftning finns som reglerar arbete för barn mellan 12 och 16 år.

Barnarbete är trots detta vanligt förekommande, särskilt inom matt- och hantverksindustrin. Det finns en frivillig märkning av mattor för export som säger att produkten är tillverkad utan barnarbete. De företag som inte är med i denna ordning, kontrolleras dock inte.

Det förekommer att mer välbärgade familjer köper barn i låg ålder från fattiga familjer eller barnhem för att låta dem arbeta i hemmet mot mat och logi. De - "les bonnes" - tvingas leva under förödmjukande och förnedrande former. De utsätts ofta för misshandel och sexuella övergrepp av sin arbetsgivare och får inte heller någon utbildning.

Barn till ensamstående registreras mera sällan vid födseln och lever sitt liv på gatan. Utebliven registrering innebär att man i stort sett utesluts från samhället. Antalet gatubarn förefaller öka och det är också dessa som är utsatta för sexuell exploatering och barnprostitution. Drogmissbruk är också vanligt förekommande. Vidare har *Human Rights Watch* under året i en rapport kritiserat Marockos (och Spaniens) behandling av minderåriga migranter. När dessa tvingas lämna de spanska enklaverna Ceuta och Melilla riskerar de misshandlas av marockansk polis för att sedan, för det fall de saknar familj, lämnas på gatan. Hem för övergivna barn finns men drivs nästan helt av frivilligorganisationer med små resurser.

Äktenskapsåldern är lägst 15 år och flickan måste självmant gå med på äktenskap. På landsbygden förekommer att flickor gifter sig vid låg ålder men knappast längre i städerna, där åldern, när man gifter sig, blir allt högre (29 år för närvarande). Arrangerade äktenskap är vanligt.

Barnens utsatta situation uppmärksammas och utbildnings-, ungdoms- och MR-ministerierna har program för att komma tillrätta med problemen. Dels finns projekt för att bygga "ungdomsgårdar" och "allaktivitetshus", dels för att få gatubarnen till skolan och förbättra förhållandena på anstalterna. Även hälsovårdsministeriet är inkopplat då någon sjuk- och/eller hälsovård knappast finns idag på anstalterna. UNICEF i samarbete med *Observatoire national des droits des enfants* (ONDE), under prinsessan Lalla Meryems ledning, arbetar för att förbättra barnens situation. Nyligen hölls en konferens om barns situation i regionen i Marrakech.

Inga uppgifter finns om barnsoldater i Marocko.

16. Olika befolkningsgruppers situation (etniska, religiösa minoriteter, urbefolkningar, m m)

Ungefär 60 % av Marockos befolkning hävdar att de har berbiskt ursprung. Islam är den helt dominerande religionen medan den arabiska kulturen och det arabiska språket, som talas i en marockansk dialekt - *darja* - vilken är obegriplig

på andra håll i arabvärlden, fått genomslag i högst varierande grad. Det enda officiella språket är standardarabiska. Till vardags pratar de flesta någon av de tre sinsemellan svårförstådda berberdialekterna - eller *darja*. Den ekonomiska och politiska eliten, ofta utbildad vid västerländska skolor och universitet, har även franska som modersmål. All undervisning i marockanska skolor bedrivs i princip på standardarabiska, vilket för flertalet elever är ett främmande språk.

Undervisning får emellertid även ske på det berbiska språket, *amazigh*. Det är dock inte erkänt som ett officiellt språk. Berbiska organisationer hävdar att myndigheterna bedriver en "arabisering" av Marocko genom att bland annat förbjuda traditionella berbiska namn, motarbeta utbredningen av det berbiska alfabetet samt försvåra de berbiska organisationernas verksamhet. Viss information på berberspråk förekommer dock i bl a televisionen. Kungen meddelade i 2001 års nationaldagstal sin avsikt att inrätta ett särskilt institut för studier i *amazigh*, direkt underställt honom själv. Detta institut inrättades i oktober samma år till att arbeta inom utbildning, media, kultur och lokal administration.

17. Homosexuellas situation

Homosexualitet anses strida mot den mänskliga naturen och är förbjuden i lag. Således är möjligheterna till att vara öppen med sin homosexualitet små.

18. Flyktingars rättigheter

Marocko har ratificerat 1951 års flyktingkonvention. Vid halvårsskiftet hjälpte UNHCR drygt 300 flyktingar i Marocko. Organisationen planerade kapacitetshöjande stöd till Marocko för att förbättra landets asylsystem. UNCHR var även involverat i förhandlingar med marockanska Röda halvmånen angående ett hjälp- och stödprogram för flyktingar.

Marocko utgör i allt högre grad ett transitland för flyktingar från Afrika söder om Sahara. Merparten är ekonomiska flyktingar (både från Marocko samt andra länder söder om Sahara). Många av dessa blir kvar i landet - en kortare eller längre period - i väntan på att hitta ett sätt att ta sig över taggtråden in till någon av de spanska enklaverna Ceuta och Melilla, eller över till den europeiska kontinenten. Således befinner sig många i Marocko olagligt och då de påträffas av myndigheterna arresteras och/eller utvisas. De lever under svåra förhållanden och riskerar utnyttjas. Marocko erkänner inte något återtagandansvar vad gäller dessa tredjelandsmedborgare.

19. Funktionshindrades situation

Någon tillförlitlig statistik över antalet funktionshindrade i Marocko finns inte men man räknar med att 10 % av befolkningen, vilket innebär ca 3 miljoner, har ett eller flera handikapp.

Situationen för dem med ett eller flera funktionshinder är mycket svår.

Även om en klar förbättring skett genom vaccinationsprogrammet, finns många polioskadade. Antalet trafikskadade är stort och ökar.

Fysiskt och/eller mentalt handikappade är för det mesta hänvisade till de program/projekt, som enskilda organisationer driver. Organisationerna för de mentalt handikappade barnen har med viss framgång lyckats samordna sig i en paraplyorganisation.

Några integrerade klasser för barn med Downs syndrom finns men på grund av kostnaderna för föräldrarna utesluts många. En föräldraförening för autistiska barn finns.

De fysiskt handikappades situation är sämst. Det finns i stort sett inga handikappanpassade skolor. Den offentliga miljön är inte heller på något sätt anpassad för rörelsehindrade personer. Inget socialt system, som tillgodoser behovet av hjälpmedel, finns utan handikappade är hänvisade till välgörenhetsorganisationer eller privata köp i utlandet. Lokal tillverkning av hjälpmedel finns i mycket liten utsträckning. Ett fåtal dagcentra för fysiskt handikappade med möjlighet till utbildning finns i de större städerna men får ännu inget statligt stöd. Viss yrkesutbildning förekommer inom dessa centra men är i hög utsträckning inriktad på mycket traditionell verksamhet - broderi för flickor och souvenirtillverkning för pojkar.

Ett nytt stort centrum för handikappade med både habiliterings- och rehabiliteringsverksamhet har byggts i Casablanca. Det är helt finansierat av medel från föreningar och donationer från företag/privatpersoner.

Det finns en skola för blinda barn i Casablanca enligt Tomtebodamodellen och ett bibliotek för hörselskadade.

Värt att notera är att Marocko, inom såväl nationell som internationell handikappsport, är mycket aktivt.

ÖVRIGT

20. Oberoende MR-organisationer

Det tre största MR-organisationerna är:

Association Marocaine des Droits de l'Homme (AMDH) grundad 1979, som är knutet till socialistpartiet (USFP), *Ligue Marocaine pour la Défense des Droits de l'Homme* (LMDDH), som står nära nationalistpartiet Istiqlal samt det partipolitiskt obundna *Organisation Marocaine des Droits Humains* (OMDH) grundad 1988. Två NGOs bildades 1999; *Forum Marocain de vérité et justice* (FVJ)

av offer för försvinnanden samt efterlevande familjemedlemmar, samt organisationen *Observatoire marocain des prisons* (OMP) av bl a jurister, journalister och tidigare fångar för att tillvarata fångars rättigheter.

En öppen dialog mellan organisationerna och regeringen förekommer och den har ökat under de senaste åren. Uppmärksamheten i media är stor, årliga rapporter publiceras helt eller i utdrag. Även enskildas klagomål kan publiceras via en MR-organisation.

Amnesty International (AI) etablerade sig 1998 i Marocko och har nu flera kontor runt om i landet. Organisationens planerade generalförsamling i Marocko (augusti 1999) ställdes in på grund av att AI i sin rapport inte behandlade Västsahara som en integrerad del av Marocko. Dessutom hävdar MR-ministeriet och CCDH att AI i sin rapport inte tar hänsyn till de förbättringar som skett och därmed ger en felaktig bild av situationen i landet.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

En av UNESCO inrättad professur i MR finns sedan 1996. Ett centrum för dokumentation/utbildning har inrättats med stöd av FN:s högkommissarie för MR. Vidare har EU inom ramen för MEDA Démocratie ett antal projekt med Marocko.